

Jan Bauer

HŘÍCHY A VÁŠNĚ přemyslovských králů

Horká krev na českém trůně

Edice Český ČAS

Jan Bauer

HŘÍCHY A VÁŠNĚ **přemyslovských králů**

Horká krev na českém trůně

Copyright © Jan Bauer, 2013

Editor: © Josef Pepson Snětivý, 2013

Cover & Layout: © Nakladatelství ČAS, Alena Laňková, 2013

© Nakladatelství ČAS, 2013

ISBN 978-80-7475-011-3

KAPITOLA I.

Kde se vůbec vzali králové

O starých Slovanech nám známý kronikář Kosmas zanechal svědectví, byť už poněkud z druhé ruky, že prý „po způsobu dobytka každou noc vyhledávali nové styky a s východem jitřenky přetrhávali svazek tří Grácií a železná pouta lásky“. Současník by věcně konstatoval, že byli silně promiskuitní. Ani později neměli dávní Čechové v sexu zábrany. Dokonce sám svatý Václav, kníže nadmíru zbožný, měl prý s jakousi konkubínou syna Zbraslava. Další český patron, druhý pražský biskup svatý Vojtěch, raději z Čech dobrovolně emigroval, protože mu vadilo, že u nás tehdy „po třech míval manželkách ten a po čtyřech onen, žena pak též se s jediným manželem nespokojila, nýbrž střídavě smilnila s tím a hned zase s oním“. Tak to alespoň vysvětluje svatovojtěšská legenda.

Zajímavé svědectví nám v tomto ohledu zanechal kastilský Žid Ibrahím ibn Jákúb, mimochodem autor nejstaršího popisu Prahy. O Slovanech totiž doslova praví:

„Ženy jejich, jednou vdané, necizoloží, avšak jestliže dívka některá zamiluje se do muže, bez rozpaků za ním chodí ukojit svůj chtíč. Kdo pojme sobě za manželku dívku a zjistí, že pannou

zůstala,... řekne jí: ‚Kdyby cokoli dobré v tobě bylo,... bezpochyby by se našel někdo, kdo by si tvé panenství již vzal.‘ Poté ženu zapudí.“

Jak si dále řekneme, velmi svobodomyslný přístup k sexu měli nejen prostí obyvatelé našich končin, ale i první čeští králové z dynastie Přemyslovců. Vždyť právě s nimi je spojen první případ rozvodu v Čechách a první kronikáři jmenovitě zaznamenaná královská milenka. A co víc, královský otec se ke svým nemanželským dětem, tedy

Franský král Pipin III. Krátký, otec Karla Velikého, první pomazaný panovník středověké Evropy, na romantizujícím obraze z 19. století

bastardům, vřele hlásil. A to prosím v době, kdy všemocná katolická církev velmi přísným okem dohlížela na obecnou mravopopčetnost a jen nerada přimhuřovala oči nad panovníckými prohřešky. Třebaže letopisci měli v případě světských vládců značné zábrany a o jejich poklescích většinou cudně mlčí, vždyť bylo neradno pohněvat si mocné tohoto světa, občas se v nich probudily zárodky dnešních bulvárních novinářů a zachytili nám leccaják pěkně štavnatý „skandálek“.

Ale než se vydáme se za prvními českými králi z dynastie Přemyslovců a jejich hříchy, dopřejeme si takový malý královský dějepis. Byť bude na trochu vážnější notu. Povězme si: kde se vlastně

vzali králové? A odkdy se Čechy staly královstvím? Pro odpovědi na tyto otázky se musíme vrátit podstatně hlouběji do minulosti. Za krále (latinsky rex) se v Evropě označovali už etruští vládci dávného Říma, než byl poslední z nich Lucius Tarquinius Superbus v roce 509 př. n. l. vyhnán a Řím se stal až do založení císařství republikou. Jako krále titulovali Římané předáky a náčelníky „barbarských“ národů za hranicemi svého impéria a tento titul náležel také vládcům germánských států, vzniklých na počátku středověku na jeho troskách. Zakladatel franské říše Chlodvík I. z dynastie Merovejců, pokládáný za prvního francouzského krále, přijal v roce 498 křest z rukou remešského arcibiskupa Remigia. Od té doby se merovejští králové považovali za boží vyvolence, za vládce z boží milosti.

Když pak Pipin III., otec Karla Velikého, v roce 751 Merovejce sesadil a posledního z nich, slaboduchého Childericha III., dal zavřít do kláštera, nechal se pro jistotu mohučským arcibiskupem svatým Bonifácem pomazat posvěceným olejem. Napodobil tak židovského krále Davida, který se nechal pomazat prorokem Samuelem. Aby Pipinovi boží milost nikdo neupíral, nechal se v roce 754 v bazilice Saint-Denis pomazat svatým olejem ještě jednou, a to samotným papežem Štěpánem II.

Později byl obřad pomazání panovníka, jen si vzpomeňte, že pokud mluvíme o někom zvláště významném, hovoříme o něm jako o pomazané hlavě, spojen s korunovací tak, jak ji znala Východořímská říše. Král tak v sobě spojil moc duchovní a světskou. Duchovní získával pomazáním, světskou pak korunovací.

Samotný akt korunovace má samozřejmě dávné antické tradice. Tehdy se ovšem ještě nekorunovalo honosnou zlatou obroučkou, zdobenou drahokamy a perlami, královským diadémem, ale

prostým vavřínovým věncem. Jenže mocným, nedotknutelným vládcům byl pouhý vavřínový věnec brzy málo, a tak si začali na hlavu vkládat různé honosné pokrývky, které měly zdůraznit jejich jedinečnost. Nejstarší dochovanou korunou je koruna Langobardů čili králů Lombardie, území v severní Itálii, pocházející patrně z 5. století, která je dnes uložena v milánském Dómu. Hovoří se o ní také jako o železné koruně, ovšem ne proto, že by snad byla jenom ze železa. Ve skutečnosti je železná pouze vnitřní obroučka zlatého diadému. Korunovace touto korunou podle středověké tradice zpravidla předcházela císařské korunovaci v Římě a korunovaný se pak stával formálně králem Itálie.

Měla Morava krále?

Za prvního krále na našem území bývá některými historiky označován už moravský vládce Svatopluk, panující v letech 870 až 894, kdežto jeho předchůdci Mojmír I. a Rastislav jsou označováni pouze za knížata. O jeho moci a síle svědčí tvrzení Fuldských letopisů, podle něhož prý, když válčil v letech 883 až 884 v Panonii, „vše pohltit jako vlčí tlamou, neboť měl takové množství v tom tažení, že na jednom místě bylo vidět jeho vojsko přecházet od svítání až do západu slunce“. Dějepisci to spočítali na asi osm jezdců, dvacet pět tisíc pěšáků a jeden tisíc vozů. A to v té době byla úctyhodná síla. Velkomoravská říše za Svatoplukova panování zahrnovala nejen Moravu, ale i Čechy, větší část dnešního Slovenska, dále kus Polska a patrně celé Maďarsko a část Srbska.

Svatoplukovo mimořádné postavení mezi říší franskou na západě a byzantskou na východě potvrdil i papež Jan VIII., který mu

*Velkomoravský král Svatopluk na úmrtním loži.
Kresba Mikoláše Alše*

v roce 880 udělil zvláštním privilegiem přímou a bezprostřední patronaci svatého Petra a Apoštolského stolce, a to s výslovným „pomínutím všech jiných světských vládců“. Svatopluk je v tomto privilegiu dokonce označen za „jediného syna“ svatého Petra a jeho vikáře. Takový titul uděloval papež jen císařům a čekatelům této hodnosti. O pět let později potvrdil moravskému vládci „patronaci svatého Petra“ i nástupce Jana VIII. Štěpán V. Můžeme taková privilegia považovat na náhradu královského titulu? V tomto ohledu se názory odborníků různí. Jisté je, že v dobových análech je za krále označován. Když v roce 894 skonal, Fuldské letopisy, které mu jinak nebyly příliš nakloněny, o něm uvedly:

„Zemřel nešťastně král Svatopluk, vévoda Moravanů a pochva vší věrolomnosti, když dychtě po lidské krvi, obcházel všechny

sousední země a uváděl je lstí a klamem ve zmatek. Nakonec vybízel své lidi, aby nebyli přáteli míru, ale spíše setrvali v nepřátelství k sousedům...“

Oproti tomu kronikář Regino z Prümü byl k zesnulému uznalejší a k roku 894 uvedl: „Asi v tuto dobu zemřel též Svatopluk, král moravských Slovanů, muž mezi svými nejrozvážnější a duchem nejbystřejší. Jeho království drželi jeho synové nešťastně po krátkou dobu, neboť Uhři vše až do základů zpusťovali...“

Snad si ještě vzpomenete na legendu o moravském králi Svatoplukovi a jeho třech synech a třech prutech, kterou zřejmě jako první zaznamenal někdy v 10. století byzantský císař a také spisovatel Konstantin Porfyrogennétos:

„Je třeba vidět, že Svatopluk, vládce Moravy, byl statečným a obávaným mužem pro národy, které s ním sousedily. Tento Svatopluk měl tři syny. Když umíral, rozdělil svou zemi na tři díly a svým třem synům zanechal po jedné části. Prvního ustanovil velkým (hlavním) vladařem, ostatní dva podřídil svrchovanosti prvního syna. Napomínal je pak, aby jeden proti druhému nečinili rozbroje, a ukázal jim takový příklad: vzal a svázal tři pruty a podal je prvnímu synovi, aby je zlomil. Když tomu nestačily síly, dal je opět druhému a podobně i třetímu. Potom rozdělil ty tři pruty a dal je třem po jednom. Oni je vzali a na příkaz, aby je zlomili, ihned je přelomili. A tímto příkladem je napomenul a pravil: ‚Zůstanete-li svorní a v lásce nerozlučitelní, nepřátelé vás nebudou moci porazit a podříditi. Povstane-li mezi vámi svár a řevnivost a rozdělíte-li se ve tři vlády, nepodléhající prvému bratrovi, zahubíte se navzájem a sousedními nepřáteli budete zcela zničeni!‘ Když pak po Svatoplukově smrti setrvali v míru jeden rok,

vznikl mezi nimi svár a roztržka a jeden proti druhému pozvedli vnitřní válku...”

To je však jenom pověst. Jisté je, že brzy po Svatoplukově smrti se Velká Morava ocitla, obrazně řečeno, na smetišti dějin. Za vlády Svatoplukova syna Mojmíra II. se dostala mezi dva mlýnské kameny, z nichž nebylo úniku. Na východě to byli Maďaři a na západě franská říše. Jejich tlaku nakonec neodolala a zanikla. Na nové krále jsme si u nás museli nějaký čas počkat. A to navzdory tomu, že kronikář Kosmas ještě před korunovací prvního českého krále používal pro Čechy a Moravu termín „regnum“, tedy království. Ne snad proto, že by naše územím královstvím bylo, ale prostě proto, aby zdůraznil jeho celistvost a rozsah. Ale jak to bylo s českými králi? Který byl ten první? Na to si odpovíme v následující kapitole.

KAPITOLA II.

Vratislav II.: Král dostal korunu za odměnu

Hlavní loď Svatovítské baziliky na Pražském hradě tonula 15. června 1085 v záplavě korouhví a květů a tísnila se v ní hlava na hlavě. Nebylo divu, vždyť vůbec poprvé měl být český kníže korunován na krále! Trevířský arcibiskup Egilbert ve skvostném, bohatě zdobeném ornátu přistoupil ke knížeti Vratislavovi II. a jeho manželce Svatavě. Oba před ním poklekli a arcibiskup jim vložil na hlavu zlaté obroučky. Celá bazilika propukla v jásot a nadšené volání „krleš, krleš“, což Češi tehdy volávali vždy, když se odehrávalo cosi významného.

Kronikář Kosmas, který byl zřejmě přímým účastníkem této významné události, popisuje první českou královskou korunovaci těmito slovy:

„... Egilbert, arcibiskup trevířský, jsa poslušen císařova rozkazu, přijel do hlavního sídla Prahy a dne 15. června při slavné mši svaté pomazal Vratislava, oděného královskými odznaky, na krále a vložil korunu na hlavu jeho i na hlavu jeho manželky Svatavy, oblečené v královské roucho. Přitom duchovní a všichni dvořané třikrát volali: „Vratislavu, králi českému i polskému,

vznešenému a mírumilovnému, od Boha korunovanému, život, zdraví a vítězství!“

Předběhli nás Maďaři a Poláci

Dodejme hned, že na rozdíl od sousedních zemí získali čeští vládci královský titul dost pozdě. Předěšli je jak v Uhrách, tak také v Polsku. Uherský vládce Štěpán I., původním jménem Vajk, údajně pokřtěný druhým pražským biskupem, později svatým Vojtěchem Slavníkovcem, získal titul krále už v roce 1000. Korunu, vzácnou byzantskou práci, mu osobně poslal papež Silvestr II. a přivezl bývalý opat břevnovského kláštera Anastasius, jenž se pak stal pod jménem Astrik prvním arcibiskupem v Ostrihomi. O rok dříve navštívil císař Ota III. Polsko v souvislosti se zřízením arcibiskupství v Hnězdně a uložení ostatků svatého Vojtěcha. Při této příležitosti prý korunoval knížete Boleslava I. Chrabrého na krále. Kronikář Gallus Anonymus to líčí těmito slovy:

„A Ota sňal z hlavy svůj císařský diadém a položil jej na znamení přátelského svazku na Boleslavovy skráně a daroval mu hřebík z Kristova kříže s kopím svatého Mořice a nazval jej bratrem a pomocníkem císařství...“

Ve skutečnosti toto císařovo gesto nemůžeme ještě za korunovaci považovat. Ke skutečné korunovaci prvního polského krále došlo až od čtvrtstoletí později, kdy si Boleslav Chrabrý sám vložil na hlavu královskou korunu. Jeho nástupci, jmenovitě Měško II. a Bezprym, se však na nátlak císaře Konráda II. museli královského titulu vzdát.

Čeští vládci však jako by zaspali, respektive nebyla mezi nimi taková osobnost, která by mohla vztáhnout ruku po královské koruně. Zatímco v čele Polska a Uher stáli energičtí a ctižadostiví panovníci jako Boleslav I. řečený Chrabrý a Štěpán I., u nás se rvali o panovnický stolec nepřilíš schopní, o to však krutější a bezohlednější synové Boleslava II. Jako nejstarší z nich se po otcově smrti 7. února 999 ujal vlády Boleslav III., pro zrzavou barvu svých vlasů a vousů přezdíváný Ryšavý. Saský kronikář Dětmar o něm napsal,

Břetislav unáší Jitku ze schweinfurtského kláštera na kresbě Josefa Weniga

že panoval „samovládně jako zlostný králík“. Ještě horšími slovy počastoval Boleslava III. velký český historik František Palacký:

„K velikému národu českého neštěstí stalo se, že po Boleslavovi Pobožném vstoupil na trůn dědičným právem muž ze všech, kteří kdy na něm seděli, nejnehodnější. V době té, když u sousedních národů, Poláků, Rusů a Uhrů, prvně jejich největší a nejmohutnější panovníci současně vládli, byloť také Čechům potřeba, aby měli nad sebou pána rozumem a charakterem výtečného, měl-li mladý stát český neklesnouti z té výše, do které jej byli oba první Boleslavové povznesli. Bohužel Boleslav III., příjímím Ryšavý, nebyl než obecný pustý ničema...“

Čímpak si zasloužil tak ostré odsudky? V první řadě tím, jak se záhy po uvedení na knížecí stolec pokusil vypořádat se svými mladšími, snad nevlastními bratry. Jaromíra nechal vykastrovat, čímž ho společensky zcela znemožnil, a Oldřicha se pokusil udusit v lázni. Oba pak už raději na nic nečekali a spolu se svou matkou, vdovou po Boleslavovi II. Emmou, uprchli do Bavor. Boleslav III. Ryšavý potom nastolil v Českém knížectví vládu pevné ruky. Příliš se mu však nevedlo. Když v roce 1002 předčasně zemřel císař Ota III. na malárii, využil následného bezvládí ve Svaté říši římské polský kníže Boleslav Chrabrý a okupoval Moravu. Ve stejném roce vypuklo v Čechách povstání vedené rodem Vršovců proti Boleslavovi III. Podle slov letopisce Dětmara k němu došlo proto, že „lid nemohl již déle snášet tíhu křivd, které mu působil“. Boleslav Ryšavý musel hledat záchranu u dvora markrabího východní bavorské marky Jindřicha Schweinfurtského. Zmatků v Čechách zatím využil Boleslav Chrabrý, se svým vojskem vstoupil do Prahy a na uprázdněný knížecí stolec dosadil jakéhosi příbuzného Přemyslovců Vladivoje.

Zmíněný Vladivoj však nevládl dlouho. Už počátkem ledna 1003 zemřel, prý se upil k smrti, a Boleslav Chrabrý tentokrát vsadil na Boleslava III., který k němu přeběhl, a znovu ho instaloval jako českého knížete. Ryšavec však ve svém srdci nepochybně hrál myšlenku na pomstu za své předcházející sesazení a vyhnání z Čech. Lstivě a jakoby na důkaz vzájemného usmíření pozval 9. února 1003 české předáky na Pražský hrad na masopustní hostinu. Během ní dal příkaz zbrojnošům, aby všechny hosty povraždili. Sám osobně rozpoltil mečem hlavu svému zeti z rodu Vršovců. Otřesen zprávami o tomto masakru pozval Boleslav Chrabrý Boleslava Ryšavého k sobě do Krakova, tady ho nechal oslepit a uvěznit. Opět osiřelého českého trůnu se pak ujal sám. Zbývá dodat, že Boleslav III. zemřel kdesi v polském vězení až v roce 1037 a dokonce přežil oba své bratry.

Přitažlivost krásné pradlenky

Za vlády Boleslava Chrabrého málem Čechy zmizely z politické mapy Evropy a hrozilo, že splynou s Polskem. Česká posádka zůstala pouze na Vyšehradě. Představa silného Polska se však pranic nezamlouvala římskému králi a budoucímu císaři Jindřichovi II. ze saské dynastie Liudolfovců. Se silným vojskem a družinami Jaromíra a Oldřicha vpadl koncem léta roku 1004 do Čech, vyhnal odtud Poláky a dosadil na knížecí stolec staršího z obou bratrů Jaromíra. Po osmi letech měl však mladší Oldřich slabé vlády tohoto kastráta dost, svrhl ho, vyhnal ze země a se souhlasem Jindřicha II. se sám stal knížetem. Jeho panování je ve všeobecném povědomí spjato s dojemnou „love story“ o panovníkovi, který

vzplál láskou k prosté vesnické pradlence Boženě. Kronikář Kosmas však připomíná, že Oldřich byl v té době už ženatý s nám neznámou manželkou a rovněž zmíněná venkovanka byla vdaná:

„Knížeti Oldřichovi se z řádného manželství pro neplodnost choti nenarodil žádný potomek, avšak z jakési ženy jménem Boženy, jež byla Křesinova, měl syna neobyčejně sličného, jemuž dal jméno Břetislav.“ Kosmas pak vyličil ono osudné setkání knížete a selky u studánky, kde prala prádlo, popsal Boženiny půvaby a výmluvně dodal: „Kníže, poslav hned pro ni (rozuměj pro Boženu), pojal ji v manželství; staré však manželství nerozvázal, protože toho času každý, jak se mu líbilo, směl mít dvě i tři ženy a nebylo hříchem unést manželku bližního ani manželce vdáti se za ženatého muže.“

Zdá se tedy pravděpodobné, že Oldřich tuto krásku jejímu dosavadnímu manželovi prostě unesl nebo dokonce, že ji znásilnil. Z přísně církevního hlediska se tedy jednalo o těžký hřích, který se kronikáři všemožně snažili obhájit tím, že Oldřich s Boženou uzavřel sňatek, byť poněkud neobvyklý. Ani v té dávné době nebývalo zvykem, aby se knížecí syn ženil s obyčejnou selkou. Díky tomuto sňatku však pozdější letopisci přisuzovali Oldřichovi značné sociální citění a dělali z něho málem demokrata, což byl samozřejmě pustý nesmysl. Veršovaná kronika tak řečeného Dalimila, sepsaná počátkem 14. století, v této souvislosti vkládá Oldřichovi do úst následující slova českým velmožům, kteří mu výběr manželky vyčítali:

„Tak už to v světě chodí, že se z chlapa šlechtic rodí a že sedlák neřídce za otce má šlechtice. Stříbro poctu rodu vrací, chudý šlechtic jméno ztrácí. Pán i kmán jsou jedna krev, proto potlačte svůj hněv, že jsem si vzal za ženu prostou dívku Boženu...“

Jenže dnešní historikové se domnívají, že Božena nebyla prostým selským děvčetem, ale manželkou předáka Křesiny a kníže Oldřich rozhodně nepředstavoval žádného lidumila.

Nevěsta unesená z kláštera

Pro naše vypravování je podstatné, že právě Božena dala Oldřichovi jediného mužského potomka a následníka Břetislava. Potíž byla v tom, že se vlastně jednalo o bastarda, levobočka, a jako takový by neměl mít nárok usednout na knížecí stolec. A to byl zřejmě důvod, že se rozhodl si svůj „kádrový profil“ náležitě vylepšit, nejlépe pak svatbou s dostatečně urozenou nevěstou. Shodou okolností pobývala v ženském klášteře v bavorském Schweinfurtu na vychování zhruba stejně stará panna Jitka, dcera zesnulého vládce východní bavorské marky Jindřicha Schweinfurtského. Břetislav ji odtud v roce 1021 za dramatických okolností unesl. Vzhledem k tomu, že byla sirotkem, bezprostředně mu za to zřejmě nehrozila pomsta Jitčiny rodiny a pohnání před říšský soud. Historička Barbora Krzemienská se dokonce domnívá, že celý únos mohl být předem domluven. Zároveň dodává:

„Únos byl natolik neobvyklým způsobem získání manželky člena vládnoucího rodu, že mohl dobře zastříti jak sňatkový poklesek rodičů, tak hrdinovu neurozenost. Konec konců bylo nasnadě, že ten bude dalším panovníkem státu – tedy rozhodně něčím víc než jen německým předákem, obdařeným z panovníkovy milosti nějakým úřadem.“

Je zvláštní, že se Jitce první potomek, syn Spytihněv, narodil až deset let po únosu a následné svatbě. To vrhá poněkud zvláštní

světlo na Břetislavovo manželství a svádí k domněnkám, že jim to spolu zpočátku zřejmě neklapalo. Že by Jitka svého únosce a chotě v loži odmítala? Nebo že by Břetislav dával po příkladu svého otce Oldřicha přednost milenkám? Kdo ví, jak to bylo. Pravdivé odpovědi se už zřejmě nedopátráme.

Břetislav, přezdívaný český Achilles, usedl na knížecí stolec v roce 1035, když nejprve zemřel jeho otec Oldřich a pak se v jeho prospěch vzdal vlády vykastrovaný a navíc slepý Jaromír. Právě v Břetislavovi dostaly Čechy opět silného a sebevědomého panovníka. Ne náhodou o něm kronikář Kosmas tvrdí:

„... Břetislav novými triumfy umenšuje a zatemňuje hrdinství a nejskvělejší vítězství svých dědů. Neboť Bůh mu dal takovou milost, že předností, kterých jednotlivcům dopřává jen částečně, jemu, ač mu nechyběly, v hojné míře popřál úplně. Neboť v něm byly všechny přednosti tou měrou vyvrcholeny, že na vojně vynikal statečností nad Gedeona, tělesnou silou převyšoval Samsona a jakousi zvláštní převahou moudrosti předčil Šalomouna...“

Není divu, že tak sebevědomý kníže zatoužil po povýšení pražského biskupství na arcibiskupství a po získání královského titulu. Prostředkem k tomu měla být z církevního hlediska mimořádně skvělá kořist. Hodlal využít přechodného bezvládí v Polsku a uloupit v tamním arcibiskupském sídle Hnězdně ostatky svatého Vojtěcha Slavníkovce, odvést je do Čech a slavnostně uložit ve světcově rodné zemi. Jeho vojenské tažení mělo být zároveň jakousi opožděnou odvetou za vpád Poláků v čele s Boleslavem Chrabrým do Čech. První polský král Boleslav byl sice v té době už čtrnáct let mrtev, ale jeho příklad Břetislava inspiroval. Když Boleslavovi následovníci Měško II. a Bezprym o královský titul přišli, domníval se český kníže, že by ho mohl získat na jejich úkor.

Vpád do Polska byl úspěšný a Břetislav se s Vojtěchovými kostmi a mnoha naloupenými poklady vrátil 1. září 1039 zpátky do Prahy.

„Ó, jak má býti onen den, den Čechům slavný a na věky pamětihodný, svatými obřady oslaven, důstojnými oslavami svěcen, chvalozpěvy velmi pobožně ctěn, jak má býti bohatým radostný, mdlým žádoucí, chudým příjemný, rozdělením almužen významný a všelikým dobrým úsilím ozdoben, den, o němž se skví slavnosti na slavnosti nakupené!“ rozplývá se nadšeně kronikář Kosmas a vzápětí připomíná, že v pražské bazilice svatého Víta budou nyní uloženy ostatky dvou svatých Čechů a zemských patronů – Václava a Vojtěcha: „Nadmíru šťastné hlavní sídlo, Praho, kdysi svatým knížetem povznesená, nyní blahoslaveným biskupem ozdobená, přijímáš radosti udělené tobě od Boha Hospodina, dvojnásobné a pro tyto dvě olivy milosrdenství.“

Břetislav I. se trochu prostoduše domníval, že touto bezpříkladnou loupeží uspiší své povýšení, ale spletl se. Jeho příznivce císař Konrád II. totiž mezitím zemřel a Konrádův nástupce a syn Jindřich III. se rozhodl Břetislava potrestat, aby mu snad nepřerostl přes hlavu. Hned v následujícím roce vytáhl do Čech, ale při pokusu o průnik Všerubským prosmykem do Čech mu Břetislav I. ušetřil těžkou porážku. Něco takového nemohl Jindřich III. jen tak nechat být a v létě 1041 svou trestnou výpravu do Čech zopakoval. Tentokrát se mu už dařilo podstatně lépe, když pronikl až k Praze a po zradě některých českých předáků včetně biskupa Šebíře donutil Břetislava kapitulovat. Ten si po takové porážce samozřejmě mohl o královském titulu nechat leda zdát. V říjnu 1041 se bosý a v rouše kajícíka dostavil na říšský sněm do Řezna, kde poklekl před Jindřichem III., okázale se vzdal vlády v Čechách,

vzápětí ji však od něho přijal zpět a složil mu lenní hold. Barbara Krzemienska celé toto středověké divadlo, protože ve skutečnosti se opravdu o divadlo jednalo, vysvětluje těmito slovy:

„Břetislav se vyvýšil nad svého pána, musí se tedy ponížít a podstoupit patřičný trest, to je vzdát se vlády. Jindřich zase musí jeho pokání přijmout a vrátit mu vládu. Rovnováha věcí určených božským pořádkem, která byla předchozím děním porušena, je nyní obnovena – a s Břetislavem je opět možno jednat jako s partnerem... Lenní hold, v němž byl obsažen závazek věrnosti, spojený se slavnostní přísahou, ... poskytoval v povědomí tehdejších lidí mnohem platnější záruky než obyčejná přísaha...“

Od té doby se Břetislav stal oddaným spojencem císaře Jindřicha III., na královskou korunu však nemohl ani pomyslet. Před svou smrtí pak učinil rozhodnutí, které v budoucnosti příslušníkům přemyslovského rodu pořádně zamotalo hlavy a způsobilo nejednu domácí válku. Podle kronikáře Kosmy údajně umírající kníže pronesl tato slova:

„Poněvadž mě osud můj volá a černá smrt se již vznáší nad mým zrakem, chci vám označit a vaší věrnosti doporučit toho, kdo má po mně zemi řídit. Vám známo, že náš knížecí rod zčásti neplodností, zčásti předčasnými úmrtími byl ztenčen až na mne jediného. Nyní však, jak sami vidíte, dal mi Bůh pět synů, ale nezdá se mi užitečné rozdělit mezi ně zemi českou, protože každé království samo proti sobě rozdělené pustne. Avšak od stvoření světa a od počátků římského panství až na naše časy bratrská láska bývala vzácná, jak o tom svědčí nezvratné důkazy: Kain a Ábel, Romulus a Remus a moji předkové Boleslav a svatý Václav; a hledíme-li k tomu, co učinili vždy dva bratři, uhodnete, co by učinilo pět bratří? A čím je vidím schopnějšími a mocnějšími, tím horší

věc tuším v prorockém duchu. Ach, jak se vždy strachuje mysl rodičů o nejistý osud synů!

Jest tedy předem pečovati o to, aby po mém skonání nevznikl mezi nimi nějaký spor o to, kdo má dostati panství nad zemí. A proto vás pro Boha prosím a zapřísahám vás přísahou vaší věrnosti, aby mezi mými syny nebo vnuky vždy nejstarší držel nejvyšší moc a stolec v knížectví a aby všichni jeho bratři nebo ti, kteří pocházejí z knížecího rodu, byli pod jeho panstvím. Věřte mi, nebude-li jediný vládce spravovati toto knížectví, vám předem hrozí ztráta hrdla a veliká škoda lidu.“

V souladu s Břetislavovým přáním se novým knížetem stal jeho nejstarší syn Spytihněv. Už několikrát citovaný Kosmas píše, že „... byl kníže Spytihněv mužem ve vážné chvíli prozíravým, který umí svůj luk napínati a povolovati v pravý čas. Z jiných jeho ctností zde uvádím zvláštní jeho snahu paměti hodnou, která by měla býti potomkům vzorem k napodobení. Měl tento obyčej: trávil postní čas pokaždé v domě mnichů nebo kanovníků, rozdával almužny, účastnil se pilně služeb božích, trval v bdění a na modlitbách, a to tak, že před jitřním zpíváním přeříkal celý žalm, rozpínaje při tom ruce nebo poklekávaje. Po kompletáři zachovával po způsobu mnichů mlčení až do času první mše. A pokud se nenajedl, vyřizoval věci církevní; po obědě konal světské soudy.“

Také silně pročesky orientovaná Dalimilova kronika nového knížete chválila (v moderním přebásnění Hany Vrbové):

„Spytihněv byl dobrý vládce, který Němce neměl v lásce. Za tři dny je bez okolků ze své země vypudil.“

Pakovat se musela dokonce i Spytihněvova matka kněžna Jitka, byla přece také Němka. Kněžna vdova pak odešla do Uher ke zdejšímu králi Ondřejovi I., jehož znala z dob svého mládí.

Koronovace prvního českého krále Vratislava a jeho manželky Svatavy

Spytihněv II. se nevybíravě vypořádal se i se svými bratry a zbavil je jejich moravských údelů. Vratislav musel opustit Olomoucko, Konrád a Ota Brněnsko a Znojemsko. Jen pro nejmladšího Jaromíra byla vybrána kněžská dráha, a proto ho neměl odkud vyhnat.

Spytihněv však byl přes své špatné charakterové vlastnosti obratným politikem. Při přechodném poklesu císařské autority se snažil naklonit si papežskou kurií. Za roční poplatek sto hřiven stříbra dosáhl toho, že mu papež Mikuláš II. dovolil, aby při slavnostních příležitostech nosil biskupskou mitru, kterou mu osobně poslal. Jednalo se o první zdařilý pokus o formální povýšení hodnosti českého knížete.

Koncem září 1060 nařídil Spytihněv II. přebudovat dosavadní, ještě Václavem I. založenou rotundu sv. Víta na Pražském hra-

dě, která už svou velikostí nevyhovovala, na mohutnou baziliku. Kosmas o tom uvádí:

„Když kníže Spytihněv přijel k svátku svatého Václava do Prahy, viděl, že kostel svatého Víta není tak velký, aby stačil lidu sbíhajícímu se ke svaté slavnosti... a rovněž i druhý kostelík, přilehlý a jakoby v portiku toho kostela ležící, kde uprostřed na velmi těsné ploše byl hrob svatého Vojtěcha. Uznal, že bude nejlepší, aby oba zbořil a vystavěl jeden velký kostel oběma patronům, vyměřil hned místo kostela, položil základy, dílo rostlo, zdvihla se zeď, ale šťastné jeho začátky přetrhla již v následujícím roce nečasná smrt.“

Tři manželky – a navíc konkubíny

Spytihněv zemřel v pouhých třiceti letech a na knížecí stolec byl v souladu s Břetislavovým příkazem povolán jeho druhorozený syn Vratislav, budoucí první český král. Víme, že byl třikrát ženatý. Se svou první, jménem nám neznámou manželkou se oženil ještě za otcova života jako olomoucký úřední kníže. Když ho po svém nástupu na knížecí stolec starší bratr Spytihněv II. zbavil jeho olomouckého úřadu, ze strachu před ním raději uprchl do Uher. Na olomouckém hradě však zůstala jeho těhotná manželka. Vratislav patrně spoléhal na bratrovu velkorysost. V tomto ohledu se však notně spletl. Krutý kníže nechal mladičkou ženu odvézt na hrad Lštní na Sázavě, kde ji svěřil k opatrování tamnímu kastelánovi jménem Mstiš. Zde byla tato nešťastnice krutě týrána a Mstiš, jak připomíná kronikář Kosmas, „... ji nehlídal tak, jak by se slušelo na takovou paní, neboť každé noci její nohu okovem